

Varför var den svenska industrin krisförföljd under 1970-talet?

Med det perspektiv vi har idag är det lättare att förstå varför den svenska industrin var krisförföljd under 1970- och 1980-talen. Vi som då arbetade i industridepartementet var nog mest förvirrade, kris var närmast normaltillståndet, särskilt i basindustrierna och varvsindustrin. Vad strukturkriserna berodde på? Ja, i boken beskriver jag orsaken som ett komplext samspel av tre krafter (sid 178-180).

”För det första hade den ekonomiska politiken efter 1950 bidragit till att vissa branscher hade fått för stor kostym. Den viktigaste förklaringen var att skattepolitiken hade låst in vinsterna i företagen. Det fanns inga starka incitament att låta vinstmedlen komma ut på kapitalmarknaden och omfördelas efter de hårdare avkastningsprinciper som gällde där. En av konsekvenserna blev att koncentrationen i näringslivet ökade. En annan att kapitalintensiv produktion gynnades. En tredje att kapaciteten byggdes ut mer än vad som skulle ha gällt om marknaden hade fått bestämma. Att det såg ut så var ingen tillfällighet. En av de outtalade hörnstenarna i den socialdemokratiska näringspolitiken under efterkrigsdecennierna, och möjligen också dessförinnan, hade varit: ”Se till att vi politiskt satsar på de stora företagen.” Småföretagen var under 1950- och 60-talen så marginaliserade i politiken – och det gällde för alla partier – att man inte ens pratade om dem.

Varven var ett specialfall bland de tunga industribranscherna. Storvarven kunde givetvis dra nytta av vinstinlåsnings politik men därutöver hade de i början av 1960-talet fått den generösa gåva av statsmakterna – fartygskreditgarantisystemet, ”världens mest gynnsamma system för att finansiera fartygsköp” – som jag redan berättat om. Den praktiska konsekvensen blev att de svenska varven hade lättare än sina konkurrenter att fylla orderböckerna. Det gav i sin tur felinvesteringar av gigantiska dimensioner som sannolikt inte skulle ha blivit av utan fartygskreditgarantisystemet. Med det jag idag vet skulle jag kalla införandet av fartygskreditgarantisystemet 1963 för den svenska näringspolitikens största och mest kostsamma misstag alla kategorier.

För det andra bromsade den globala ekonomin in. Vinstinlåsnings politik är antagligen samhällsekonomiskt till sin fördel i en starkt expansiv ekonomi där huvudregeln för företaget är att investera för ”allt vad tygen håller”. Och i synnerhet gäller det om strukturförändringarna i efterfrågan inte är alltför häftiga. Men under 1970-talets andra hälft gällde inte längre 1950- och 60-talens höga expansionstal i ekonomin. Det var slut på det som i USA kallades ”den gyllene eran”. BNP-tillväxten hade under en tid sjunkit trendmässigt, inte bara i Sverige utan i OECD-länderna mera allmänt. Och basindustrin, särskilt järn- och stålindustrin, hade fått problem eftersom inte bara efterfrågesidan utan också utbudssidan i ett globalt perspektiv genomgick mycket stora förändringar.

För det tredje gjordes en del flagranti felsteg i den ekonomiska politiken som när regeringen 1974 försökte hoppa över den förväntade konjunkturedgången efter oljekrisen, den så kallade överbryggningspolitiken. Det fungerade för en kort tid men blev mycket kostsamt längre fram. Till det ska sedan läggas de misstag som arbetsmarknadens parter gjorde i löneförhandlingarna i mitten av 1970-talet. Att den svenska lönekostnadsnivån tilläts stiga med 30-40% på ett par år fick katastrofala konsekvenser för svenskt näringsliv. Den svenska teko-industrins lönekostnader – för att ta ett konkret exempel – steg under treårsperioden 1975-77 med osannolika 70%. Då ska man inte bli förvånad över att antalet anställda och antalet företag i en bransch minskar i snabb takt.

Allt det här sammantaget gjorde att Rune B. Johansson, och i ännu högre grad Nils G. Åsling, kom att få ägna en stor del av sin tid åt den reaktiva näringspolitiken, åt akutmottagningen på industridepartementet, och i nästa steg åt brandkårsuttryckningar för att göra bästa möjliga av situationen.

Ett tillägg är viktigt. Det vi idag, 40 år senare, kan se vara förklaringen till varför det blev som det blev under 1970-talet, var knappast möjligt att se när det skedde. Det är en efterklokhetens analys. Slutsatsen blir att man måste vara försiktig i kritiken mot dem som då hade det politiska ansvaret. De politiska misstagen var gjorda mycket tidigare och av andra än dem som nu satt vid makten. Rune B. Johansson och Nils G. Åsling hade knappast en chans att förstå att den storföretagsorienterade vinstinlåsningens politik som så uppenbart hade varit en framgångsformel under lång tid, egentligen var en huvudorsak till att den svenska industrins investeringar till stor del hade blivit felallokerade, och till att vi nu hade akuta kriser i den ena tunga industribranschen efter den andra. Det vi däremot kan göra är att dra slutsatser för framtiden.”